

ПРОЯВ ОСОБИСТІСНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПОЛІТИЧНОЇ ГРИ

Стаття присвячена актуалізації питання суб'єктної якості індивіда. Розкрито сутність питання політики, як особливого виду гри і місце особистісної суб'єктності в її процесі.

Keywords: *subjection, politics, political game, simulacra, simulation, "open society".*

Ключові слова: *суб'єктність, політика, гра, політична гра, симулякр, симуляції, "відкрите суспільство".*

Ключевые слова: *субъектность, политика, игра, политическая игра, симулякр, симуляции, "открытое общество".*

Поняття "суб'єктність" виникло на позначення соціально-ціннісних якостей особистості, які потрібно формувати у процесі суспільної взаємодії.

Суб'єктність – це цільова здатність індивіда до соціальної дії, адекватного усвідомлення навколишньої дійсності й себе у ній, після чого (індивід) актор стає активним стратегом своєї діяльності, усвідомлюючи реальні, а не нав'язувані мотиви. Водночас суб'єктність є здатністю до індивідуальної творчої активності. Головними ознаками суб'єктності є єдність усвідомленої осмисленості життя та волі, яка виражає цю осмисленість. Характеристиками суб'єктності є активність (індивіда) актора, дієвість, адаптивність до структурних перетворень, самомотивація, цілепокладання, стратегічність, самоусвідомлення.

Суб'єктність як соціально типова характеристика людини і суспільства пройшла певну еволюцію. Первісна людина характеризувалася діяльністю адаптивною, пристосовною, тоді як сучасна має значно багатший функціональний спектр і відіграє активну перетворюючу роль у природі та суспільстві. Можна сказати, що у процесі розвитку у

людини з'являється дедалі більше можливостей для самомотивації, творчості, осмислення й розуміння усього суцього.

Ця стаття присвячена проблемі свідомого позиціонування індивіда під час політичних баталій. Демократія передбачає, що вибори і є тим виявом суб'єктності як активної соціальної діяльності, за якої суб'єктові дії не байдуже майбутнє країни. Адже суб'єктність охоплює характеристику активності, що вияскравлює інтенційність суб'єкта, або соціальний, діяльнісно-перетворювальний спосіб буття людини. Відповідно суб'єкт теоретично мислиться як уособлення цілераціональності, втілення рефлексивності та свободи. Першою ознакою залишається об'єктивне усвідомлення цієї дійсності. Доречним стає визначення Ж.Бодр'яра: *симулякр* – образ “ірреальної дійсності”, позбавленої оригіналу, об'єкт, за яким не стоїть ніяка справжня реальність. Розгорнуту концепцію симулякрів Ж.Бодр'яр дав у роботі “Симулякри і симуляції”, в якій звернув увагу на притаманне сучасному суспільству явище симуляції – породження абстракцій, що не мають зв'язку із справжньою реальністю, заміна реальності якимись “знаками” реальності. У розумінні Ж.Бодр'яра симулякри являють собою помилкові поняття, що набули поширення і стали складовою суспільної свідомості [1, с. 12]. У даному випадку це такий соціальний інститут, як держава. Насправді, сьогодні держава є інструментом правлячого класу, за допомогою якого він закріплює і захищає свій статус власності, а не та соціальна сила, яка на перше місце має ставити людину як суб'єкт, котрий може вплинути на функціонування державного механізму. В політичній ситуації дедалі більше розмивається межа, яка відділяє реальність від ірреальності, життя – від спектаклю, політику – від шоу. Реальне людське життя має сценічний характер, уподібнюючись драматичній комедії. У цьому спектаклі є безліч різних проявів: інформація, пропаганда, реклама, піар, ЗМІ тощо.

Політика – це особлива діяльність, спрямована на управління державою, суспільством, організаційна і регу-

лятивно-контролююча сфера суспільства, що здійснює управління економічною, правовою, соціальною, культурною, релігійною сферами та ін. Політична сфера передбачає діяльність політичних груп щодо встановлення правил життєдіяльності людей, підтримання певного порядку в державі відповідно до прийнятих норм і принципів. Найважливішою складовою політики є так само політична боротьба між різними силами. Макс Вебер визначає політику як прагнення до участі у владі або впливати на розподіл влади чи то між державами, чи то всередині держави, між спільнотами людей, яких держава об'єднує.

Будь-яка правова або політична спільнота за своєю природою має ряд ознак, які пов'язують її з грою. Політика усім своїми корінням глибоко сягає первісного ґрунту змагальної ігрової культури. Людство в процесі своєї еволюції активно використовувало і використовує гру. Феномен гри, стверджував Й.Хейзінга, є обов'язковим елементом людського буття, він спостерігається в усіх інститутах, що створювали та створюють люди, і вказує на конкуренцію у людських стосунках. Суспільство створило для себе ігри: військові, олімпійські, театральні і, зокрема, політичні. За Хейзінгою, людина є людиною лише остільки, оскільки вона має здатність з власної волі бути суб'єктом гри. Однією з істотних умов і ознак гри є наявність межі ігрового простору, усередині якого і відбувається дія відповідно до проголошених правил. Повсякденне життя сучасного суспільства значною мірою характеризується ознакою, яка має спільні риси з почуттям гри і в якому, як може здатися, приховано надзвичайно багатий ігровий елемент сучасної культури. Цю властивість найкраще можна означити як плюралізм [2, с. 45–64].

У результаті досягнень науково-технічної революції та інтегративних процесів глобального масштабу в свідомості людей починають відмирати міфологеми, які склались історично і які роз'єднували людей за етнічною, релігій-

ною, ідеологічною ознакою. На перший план виходить забезпечення людини ресурсами для підтримки життєдіяльності. В нашій ситуації ліберально-демократична система, побудована на принципі конкуренції, як економічної, так і політичної, починає відігравати деструктивну роль, оскільки гальмує оптимальне освоєння ресурсів людством. Політична гра на сучасному етапі, набуває особливо гіпертрофованих форм.

Політика з погляду ігрової концепції – це особливі відносини між суб'єктом, котрий веде гру, і суб'єктом, з котрим вона ведеться, з метою управління економічною, правовою, соціальною, культурною сферами суспільства, які мають певний відокремлений простір, час, правила і відповідні псевдоправила.

Конструктом гри, її суттю є правила, що визначають її. Французький філософ Р.Кайуа запропонував свою класифікацію різних ігор у культурі: 1) агон – це ігри, побудовані на принципі змагання, боротьби з супротивником. Крім класичних ігор, сюди можна віднести комерційну конкуренцію, систему конкурсів, іспитів; 2) алеа – ігри, побудовані на випадковості, удачі, жеребі. До інституціоналізованої форми цього типу гри Кайуа відносить біржові спекуляції; 3) мімікрія – ігри, засновані на імітації різних типів людської діяльності. На суспільно-інституціональному рівні цьому відповідає етикет, церемоніал, уніформа; 4) іллінкс – тип ігор, пов'язаний з інтенсивною, форсованою зміною стану свідомості [3, с. 57–59].

Політична гра відбувається у відокремленому просторі, потрапити в який непросто. В умовах демократичного суспільства вона обмежена часовими рамками. До наступних виборів треба встигнути правильно зіграти. Гра політика полягає у бажанні сподобатись виборцю. Будь-який політик виступає гравцем. Правила політики відстежуються у формальному полі юридичними інститутами, у неформальному – громадською думкою та ЗМІ.

Будь-який політик виступає гравцем. Суб'єктність політичного гравця полягає в тому, що він прагне визначення і формування власної гри, нав'язуючи її правила іншим різними способами, часто за допомогою маніпулювання, піару. Політичний піар, спрямований на формування громадської думки у потрібному для політика напрямі, реалізується у політичних дискурсах через відповідні концепти, специфічні засоби оцінки, риторичні заходи, засоби представленості іншого. Застосовується також “чорний піар”, який полягає у використанні засобів масової інформації для розповсюдження тенденційної, недостовірної, брехливої інформації стосовно певної особи для її політичної, соціальної, моральної, фінансової або ж іншої дискредитації чи компрометації.

Французький соціолог П.Бурдье вказує на момент певної ілюзорності соціальної реальності як такої. Соціальна реальність об'єктивно постає як символічний простір, при якому суб'єкт не є вільний від структури суспільних зв'язків і відносин [4, с. 60–70], з одного боку, тоді, коли він сприймає цей світ “зсередини” діючи ніби самотійно, але, насправді, латентно скерований структурою, з другого – коли він дивиться на світ неначе “іззовні”, як на арену власного життєздійснення, і бачить картину, що є лише індивідуальним поєднанням соціальних уявлень. Водночас сам індивід не тільки не осмислює, ба, навіть не переживає жодного відчуття ілюзорності й у цілковитій відповідності із теоремою В.Томаса сприймає себе як реального продуцента реальних змін, бо коли люди визначають ситуації як реальні, вони є реальними за своїми наслідками.

Викристалізована ліберально-демократична політико-економічна система, яка за формою є найбільш оптимальною ареною життєздатності сучасного індивіда, створює певну модель включеності індивіда в процеси прийняття рішень концептуального характеру. Ліберальна демократія декларує “свободу” – свободу підприємництва і свободу вибору.

Розглянемо особливості ліберально-демократичної свободи вибору. Декларативно закріплено, що кожна людина має право обирати і бути обраною. Але якщо ретельніше дослідити цей механізм, то побачимо, що, насправді, в цій начебто демократичній системі можуть бути обраними лише люди, які є представниками правлячого класу або ті, хто відображає його інтереси. Політична виборна система є міфологемою, яка декларує рівність індивідів і можливість впливу на політичний процес, але є безальтернативною. Сенс існування цієї системи – цементування класового статус-кво. Система змушує людину обрати певну позицію з уже наперед запрограмованих. Проте в межах ліберально-демократичної системи всі партії та їхні програми, як би декларативно вони не різнилися між собою, є абсолютно ідентичними за своєю суттю. Отже, людина, граючи в гру щодо можливості своєї участі у прийнятті політичних рішень, не здогадується, що вона обирає ліберально-демократичну модель суспільного устрою.

Суб'єктність людини, якою “грають” у наведеному полі політичної гри, полягає в тому, щоб індивід, який також є і глядачем цієї гри, не тільки позиціював себе у ній, а й усвідомлював всі її правила і антиправила. Потрібно розуміти її походження, структуру і сенс. Не сподіватись на порятунок з боку якоїсь політичної сили, а саме розуміти механізми функціонування цього театру. Тим паче сьогодні “відкрите суспільство” К.Поппера перетворюється на “надвідкрите”, в якому завдяки віртуалізації “розчиняється” звичне природне середовище, соціальний простір водночас універсалізується і фрагментується. На думку К.Поппера, “відкрите” суспільство – це вища форма організації суспільства. Відкрите суспільство – це суспільство демократичного типу, що характеризується плюралізмом в економіці, політиці, культурі, розвиненими соціальними структурами і правовою державою. Для членів відкритого суспільства характерні типові раціонально-критичне мис-

лення й відповідна установка поведінки, можливість свідомо управляти соціальним розвитком і формувати державні інститути відповідно до демократичних принципів. “Відкрите” суспільство, в розумінні К.Поппера, повністю демократичне. Воно не необмежене капіталізмом, але й не засноване на марксизмі або анархії, це самостійний варіант демократії. К.Поппер був схильний ототожнювати відкрите суспільство з науковим або ж раціонально організованим співтовариством. У зв’язку з цим він писав: “Відкрите суспільство (тобто суспільство, яке базується на ідеї не тільки толерантності до інших, незвичних думок, а й на повазі до них) і демократія (форма правління, яка повністю призначена для захисту відкритого суспільства) не можуть існувати та успішно розвиватися, якщо наука буде власністю тільки вузького кола спеціалістів” [5, с. 165–252].

Новий простір об’єднує людей, розсіяних по світу, але пов’язаних єдиним інформаційним зв’язком, новими засобами комунікації, узагальненим символом яких стає всесвітня мережа. Насамперед це звільнення людини від того, що Ч.Кулі називав “підступною владою оточення”. Ще в минулому столітті людина майже цілком належала безпосередньому оточенню, а опиратися його тиску могла лише підтримуючи зв’язок із “великим світом” через книжки, особистісне спілкування й за допомогою уваги. При цьому “малий світ” у впливі на людину мав очевидні переваги саме завдяки своїй безпосередності, наочній реальності, людина мала тут, так би мовити, особистий контроль над дійсністю. Перебуваючи у віртуальній реальності, людина може отримати звідти інформацію про всі елементи життєвого світу, задовольняючи цікавість, дістаючи підкріплення власних цінностей і краще розуміючи саму себе, оскільки має доступ до ширшої інформації [6, с. 234].

Нині в суспільстві виокремлюються групи з різним рівнем розвитку особистісної суб’єктності, які демонструють

різне ставлення до всіх сфер життя, відповідно і до політики. І саме активність актора, його дієвість, адаптивність до структурних перетворень, самоусвідомлення себе в суспільній ієрархії визначають суб'єктність особистості, з якою ведуть політичну гру. Кожен індивід тією мірою є суб'єктом, якою він володіє можливістю здійснювати вибір. Індивід без особливості суб'єктності – це істота, діями якої керують не її переконання, а її афекти. Протиріччя між своїми переконаннями і емоціями – суть усіх проблемних ситуацій людини. Підпорядкування своїм інстинктивним імпульсам усупереч своїм же думкам викликає відчуття безпорадності, відсутності щастя. Навпаки, відчуття влади над обставинами власного життя дає відчуття щастя. Суб'єктність – це вміння не лише ставити собі власні цілі, а й досягати їх, здатність не бути додатком до цілей інших людей і не зраджувати своїм інтересам. Суб'єктність того, хто веде політичну гру, виявляється у обстоюванні власних інтересів перед владою, визначенні самої гри.

В Україні політична гра багатьма гравцями ведеться водночас на двох рудиментарних, які роз'єднують людей, фронтах. Перший фронт проходить за так званою етнічною ознакою. Політики спекулюють на національних відмінностях. Другий фронт полягає в політекономічному полі. У результаті ситуації, коли ще не остаточно викристалізувався правлячий клас (люди, яким належить приватна власність на засоби виробництва), політична гра ведеться не за класичними канонами та технологіями, а за анти-технологіями, за піарними принципами. При цьому навіть не всі безпосередні творці гри розуміють її справжній сенс, який полягає в закріпленні й цементуванні ролі правлячого класу в суспільній системі.

Сучасну політичну гру в Україні можна трактувати як процес формування політичного ринку, в якому політична гра виявляється насамперед у таких діях, як маневрування, інтриги, угоди, таємні переговори, піар, підкуп тощо.

Основною метою цих дій є замаскування справжньої мети політичної діяльності, намірів та засобів їх досягнення. Електорат має грати за певними правилами, водночас не впливаючи на результати гри, сповідуючи цей своєрідний міф для маси. Міф про боротьбу ідей, концепцій, світоглядів, які протистоять, критикують, звинувачують один одного. Насправді, між усіма партіями та їх лідерами, “праві” вони чи “ліві”, “національні” чи “інтернаціональні”, немає істотних відмінностей. Усі вони є представниками однієї правлячої страти, яким після розвалу СРСР удалося закріпитися серед бізнесової еліти та обслуговуючої її бюрократії. Суб’єктність особистості, з якою ведуть гру, полягає в усвідомленні принципів цієї гри, обстоюванні своїх інтересів та її зміні на власну користь.

Література

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции // *Философия эпохи постмодерна* ; [сб. переводов и рефератов]. – Минск : Красико-принт, 1996. – 230 с.
2. Хейзинга Й. *Номо Ludens: Статьи по истории культуры* / Сост., пер. и авт. вступ. ст. Д.В.Сильвестров; науч. коммент. Д.Э.Харитоновича. – М. : Прогресс-Традиция, 1997. – 413 с.
3. Сосланд А.И. Человек и его игра / А.И.Сосланд // *Знание-сила*. – 2008. – № 5. – с. 60–70.
4. Шматко Н.А “Габитус” в структуре социологической теории / Н.А.Шматко // *Журнал социологии и социальной антропологии*. – 1998. – Т.1. – № 2. – 126 с.
5. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги / К.Р.Поппер ; пер. с англ. под ред. В.Н.Садовского. – М. : Феникс, Международный фонд “Культурная инициатива”, 1992. – 448 с. – (Чары Платона ; т.1).
6. Злобіна О.Г. Особистість як суб’єкт соціальних змін. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2004. – 400 с.